

УДК 111.32; 130.123.4

Хамітов Н. В.*провідний науковий співробітник
Інституту філософії імені Григорія Сковороди
Національної академії наук України,
доктор філософських наук, професор***Крилова С. А.***завідувач кафедри філософської антропології
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова,
доктор філософських наук, професор*

ГЕНДЕРНІ ВИМІРИ КРАСИ В ЖИТТЄВОМУ ТА ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ: ПІДХОДИ МЕТААНТРОПОЛОГІЇ Й АНДРОГІН-АНАЛІЗУ

Постановка проблеми. В усіх культурах та в усі віки краса не випадково пов'язувалася зі статтю, адже саме в контексті статі краса породжує людське життя, дарує йому повноту та силу. У тоталітарному суспільстві цей зв'язок є більш опосередкованим, він приховується, адже людина повинна бути гвинтиком великого соціального механізму, і глибинне вжиття в статі та її красу заважає і чоловікові, і жінці мати «активну життєву позицію». У демократичному суспільстві зв'язок краси та статі стає більш явним та очевидним. Тому не дивно, що після перебудови радянська людина зі здивуванням усвідомила, що статі глибоко зумовлює смисл людського життя, а будь-яка людина передусім прагне любові та особистого щастя. А цьому сприяють не лише певні якості характеру, а й природна й особистісна краса, краса вчинків і стосунків.

Ставлячи питання про красу в контексті статі, ми спочатку не відчуваємо його складності: здається, що мова тут повинна йти виключно про зовнішню красу, специфічну красу жінки та красу чоловіка. Проте подальші міркування показують, що без краси стосунків і вчинків, краси *особистості* та *взаємодії особистостей* зовнішня краса втрачається. І навпаки, зовнішня краса може актуалізуватися, якщо людина проявляє моральну, внутрішню красу в суспільстві.

Переживання краси в контексті статі насамперед стосується жінки, бо саме для неї краса – і неповторна тілесна краса, і краса відносин із коханою людиною – є найголов-

нішою цінністю. Це прекрасно показав Я. Мільнер-Іринін: «Якщо існує краса в світі людини, то це краса жінки. При цьому мова йде про справжню, живу, повнокровну красу – красу тілесну, душевну та духовну од-ночасно...» [9, с. 43].

Якщо звернутися до сфери освіти, можна констатувати той факт, що переважна кількість вчителів та викладачів – це жінки. Жінка – вихователь у дитячому садочку, жінка – вчитель у школі, жінка – викладач у вузі. Тому її краса, особливо краса її вчинків та стосунків, та зовнішня краса є важливим фактором формування зрілої та цілісної особистості дитини – підлітка – юнака.

Спробуємо осмислити екзистенціальні корені та наслідки жіночої краси в життєвому та освітньому просторі, використовуючи потенціал таких сучасних методологічних стратегій філософії й психоаналізу, як метаантропологія та андрогін-аналіз.

1. КРАСА В ЖИТТЄВОМУ СВІТІ ЖІНКИ Й ЧОЛОВІКА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС

1.1. Феномени жіночої та чоловічої краси

Закономірним є питання: чи потрібно окремо аналізувати красу в *життєвому світі чоловіка*, тобто ставити проблему чоловічої краси? Ні, адже краса не виступає для чоловіка такою ж фундаментальною цінністю, як і для жінки. Звісно, чоловік не може не цінувати красу вчинків та відносин із коханою людиною, із другом, із суспільством, але краса для нього не так пов'язана зі статтю та гендером, як для жінки. Не

можна не погодитися з Я. Мільнером-Гриніним, який зазначає: «Для чоловіка достатньо не бути потворним (у фізичному плані, розуміється, а не моральнісному), для жінки ж одна моральнісна краса не вичерпує й не може вичерпати поняття жіночої краси» [9, с. 43].

З іншого боку, краса жінки – і тілесна, і душевна, і духовна – є важливою цінністю й для чоловіка, адже бути поруч із красивою жінкою, бути обраним нею, заслужити її повагу та кохання – важливе підтвердження не лише соціального статусу чоловіка, а його екзистенціальної значущості.

Це зумовлює не лише піднесене та шанобливе ставлення до жіночої краси, а й сприйняття красивої жінки як призу успішного чоловіка. Часто до красивої жінки ставляться як до об'єкта маніпуляції, намагаються її використати, скептично відносяться до її розумових здібностей і моральних якостей. У давнину саме красива жінка притягувала до себе загарбників та завойовників, ставала здобиччю чужинців, у добу середньовіччя та Відродження саме вона була жертвою інквізиції. Краса ототожнювалася з трагічністю долі. Тому відсутність краси для жінки означала безпеку. Багато жінок приховували свою красу, обираючи спокій та буденне життя.

При цьому краса вносить трагізм та екзистенціальну небезпеку й у буття чоловіка, що добре передається відомим японським прислів'ям: «Красуня – це меч, що розрубає життя».

Отже, ми можемо констатувати волю до краси в життєвому світі як жінки, так і чоловіка. Проте в гендерному контексті ми повинні говорити передусім про волю до жіночої, а не чоловічої краси; при цьому зрозуміло, що воля до краси поза межами гендеру та еросу виводить нас за межі чоловіка та жінки – до особистості.

1.2. Специфіка жіночої краси та її виявлення в просторі освіти

Як вже зазначалося вище, краса в людському бутті сприймається передусім як жіноча властивість та якість. Це характерно для більшості культур світу, у тому числі для української. Чоловік, який зробив свою красу важелем самоствердження, сприймається

нами як образа чоловічості. Екзистенціальне протиріччя краси й чоловічості в життєвому світі справжнього чоловіка пояснює несвідому ворожість жіночних чоловіків до красивої жінки. Красива жінка недовершена тому, що у своїй красі максимально відрізняється від чоловіка. І водночас по-справжньому красива жінка космічно довершена, це передусім завершеність душевності. Істинна краса жінки є внутрішнє сяйво, що може змінити зовнішність. Іноді це виражається у вітальності, що сяє полуденним світлом; іноді це меланхолічна, холодна й бліда замисленість місяця. Але у всіх випадках внутрішнє сяйво жіночої краси притягує до себе чоловіків і мужніх жінок як метеликів, які летять на світло, не віддаючи собі звіту про наслідки [8].

Краса жінки завжди небезпечна, тому що породжує безжалісну конкуренцію чоловіків і мужніх жінок. У боротьбі за красиву жінку вони руйнують себе, але частіше вона сама отримує згубні травми. Спектр цих травм простягається від смертельних ран, що наносяться ревнощами, до особистісних потрясінь, що руйнують здатність любити. Згадаємо біль, який звільняє божевільну Ларису з п'єси О. Островського «Безприданниця»: «Так не діставайся ж ти нікому!», і нарцисичну спустошеність Наталі з оповідання В. Брюсова «Останні сторінки зі щоденника жінки».

«Красивою неможливо стати, але нею можна здаватися» – так знову й знову гадає безліч жінок. Хоча б раз у житті кожна жінка здається красивою. Одній для цього потрібні сутінки, іншій – ранок, а третій – вчинок. І, звичайно, потрібний чоловік, у глибині якого ця ілюзорність стає реальністю.

Проте істинна краса жінки не може бути результатом збігу випадкових обставин. Краса жінки означає гармонію зовнішньої й внутрішньої краси. Без такої гармонії зовнішня краса рано чи пізно призводить у лабіринт, де крім входу є лише безвихідна самотність [7].

Як це стосується освітнього процесу? Внутрішньо самотня вчителька або викладачка (нехай навіть одружена, але в стані *самотності удвох*), яка набула цю самотність як результат домінантності зовнішньої

краси над внутрішньою, стає або жертвою, або катом у стосунках з учнями або студентами. Це призводить до того, що в процесі викладання замість особистісного діалогу, суб'єкт-суб'єктних відносин ми маємо відносини суб'єкт-об'єктні, а отже, потворні. У результаті освіта дає пусті, «мертві» знання, а не розвиває свободу мислення й творчості.

Натомість гармонія зовнішньої й внутрішньої краси в життєвому світі жінки-педагога стає фактором, який актуалізує в учнях та студентах евристичний потенціал, здатність розв'язувати проблеми, а не приховувати їх за абстрактною ерудицією.

Жіноча краса в освітньому процесі може впливати на людей не лише в комунікативній системі «педагог – учень», а й «педагог – педагог». Для цього слід поглибити розуміння того, як жіноча краса залежить від чоловічого ставлення до неї та, з іншого боку, як може впливати на життєвий світ чоловіка, на розвиток його можливостей та актуалізацію здібностей.

1.3. Жіноча краса в контексті чоловічого ставлення до неї: життєвий та освітній контексти

Цікавими є міркування М. Бердяєва про роль жіночої краси для становлення особистості чоловіка, набуття особистісної цілісності – андрогінності. «Чоловік шукає в жінці красу, красу в ній кохає, красу бажає обожнювати, бо втратив свою діву» [3, с. 97] – пише мислитель, маючи на увазі ту цілісність буття, яка є в божественному началі, адже воно є те Єдине, що породжує із своїх глибин і чоловіка, і жінку.

При цьому М. Бердяєв усвідомлює, що в межах буденного буття жіноча краса «залишається зовнішньою для чоловіка, поза ним, він не приймає її всередину себе, не долучає її до своєї природи» [3, с. 97]. На цій основі філософ робить важливий висновок, який пояснює трагічність закоханості та кохання в бутті більшості людей: «Жінку тому так важко любити вічною любов'ю, що в любові чоловік хоче схилитися перед красою, що лежить поза ним» [3, с. 97].

Фундаментальне завдання і чоловіка, і жінки, які зустрічаються зі стихією жіночої краси – в усвідомленні її внутрішнього ха-

рактеру, в інтимно-особистісному поєднанні чоловічого й жіночого в красі з подальшим виходом за межі і чоловічого, і жіночого. «Боготворіння закладено в культі чоловічої любові. А жінка рідко являє собою той образ краси, перед якою можна прихилитися, який можна боготворити. Тому любов приносить чоловіку таке розчарування, так раниць незбіг образу жінки з красою вічної жіночності. Але вищий, містичний сенс любові не в поклонінні та боготворінні жінки, як краси, що лежить поза ним, а в долученні до жіночності, у з'єднанні чоловічої та жіночої природи в образі та подібі Божому, в андрогіні. У творчому акті вищої любові чоловіча та жіноча природа перестають бути чужими та ворожими» [3, с. 97].

Чи є благоговіння перед жінкою та її красою архетипом буття чоловіка, чи воно є результатом тривалої духовної та соціальної еволюції людства? Напевно, це архетип, який розгортається й конкретизується в процесі людської історії. Показово, що відомий французький письменник Ж.-А. Роні-старший, який у романах на диво реалістично зображує життя палеолітичної людини, прагне показати, що й у ті далекі часи чоловік був сповнений не лише пристрастю, а й ніжністю у відношенні до жінки, був наповнений благоговінням перед її красою. У романі «Печерний лев» він пише: «Серце Уна було повне ніжності до темноокої Джейї. Він відчував дивну боязкість, коли бачив її тяжке густе волосся й чудове сяйво великих вдумливих очей» [12, с. 231]. Показовими тут є й слова М. Чернишевського: «Люди перестали бути тваринами, коли чоловік став цінувати в жінці красу» [21, с. 39].

На відміну від М. Бердяєва, який вбачає сенс краси жінки передусім в особистісній цілісності, матеріалістично налаштований І. Єфремов прагне розгадати таїну жіночої краси, виходячи зі своєї концепції краси як доцільності. «Струнка шия чимало додає до краси жінки. <...> Жінка за своєю давньою природою – страж, а її довга шия дає велику гнучкість, швидкість рухів голови – знову естетичне відчуття збігається з доцільністю. <...> Широкі стегна <...> потворні в чоловіка <...> складають одну з найбільш красивих рис жіночого тіла. <...>

Для того, щоб нанести найменше ушкодження мозку дитини під час пологів, мати повинна бути з широкими стегнами. <...> Довге волосся закріпилися в нашому відчутті прекрасного тоді, коли люди в теплу міжльодовикову епоху ще не знали одягу. Можливість прикрити маленьку дитину від нічного холоду у своїх грудей, захистити від негоди – от смисл довгого волосся, їхнє значення для вибору кращої матері» [5, с. 98–105].

У своєму баченні краси І. Бунін поєднує позицію Н. Бердяєва й І. Єфремова, розглядаючи жіночу красу як душевну легкість, яка підносить і чоловіка, і жінку над всім буденним і матеріальним. В оповіданні «Легке дихання» вустами своєї героїні Ольги Мещерської він дає таке описання жіночої краси: «це чорні, киплячі смолою очі <...> чорні, як ніч, вії, рум'янець, що ніжно грає, тонкий стан <...> малесенька ніжка, у міру великі груди, вірно округлена ікра, коліна кольору раковини, покати плечі <...> але головне – легке дихання» [4, с. 14–15].

Отже, на питання про красу в життєвому світі жінки ми відповідаємо передусім почуттями, а вже потім розумом. Екзистенція жінки – це завжди таїна, пов'язана з таїною любові та народження. Екзистенція жінки *в контексті краси* є подвійною таїною. В усіх часах і культурах саме таємничість дає жіночій красі дивну глибину й силу; не дивно, що в багатьох казках, легендах та міфах жінка, яка набула красу, постає чарівно-таємничою і для чоловіків, і для інших жінок, і для самої себе.

Торкаючись теми краси, розум часто-густо стає безпомічним і створює стереотипи (на кшталт «Не народися красивою, а народися щасливою»), що насправді є лише способом затушувати проблему. Складність усвідомлення краси в бутті жінки – результат складності її визнання. Краса статі – це щось зовсім інше, ніж краса природи, вона завжди є викликом і закликом; вона призиває тривогу й бажання зробити з половини ціле. Краса жінки – це *краса половини*, що кидає виклик усьому мужньому у світі й при цьому може робити мужність як конструктивною, так і деструктивною.

Будь-яка красива жінка несвідомо жадає поєднання з розумом і силою чоловічого на-

чала. Навіть за зовнішньої впевненості вона на диво тендітна й вразлива, і краса її постійно потребує зовнішнього підтвердження. Чим красивіша жінка, тим більш мужнього чоловіка вона хоче бачити поруч із собою; його чоловічість і свобода стають оправою її краси. Усе це часто штовхає жінку, яка вважає себе красивою, на шлях і хижацьки, і жертви. Не дивно, що людство тривалий час сприймало красу жінки як спокусу. Краса жінки парадоксально відокремлює її від особистості чоловіка, часто робить неможливим дружбу з ним.

Це може ставати серйозною проблемою в педагогічному. Жінка, яка акцентована на зовнішній красі до рівня *акцентованості зовнішньою красою*, відчужена від потенціалу внутрішньої, особистісної краси, а тому стає «яблуком роздору» в мікросоціальній спільноті педагогів, викликаючи психологічне напруження та руйнуючи моральний клімат у цій спільноті.

Якщо ж зовнішня краса жінки-педагога гармонійно доповнюється внутрішньою, вона об'єднує колектив і надихає чоловіків не на суперництво за неї, а жінок – не на ревності та заздрощі, а на особистісне зростання та креативне проявлення в професії й за її межами.

Що ж можна розуміти під внутрішньою красою жінки? Що зумовлює гармонію внутрішньої та зовнішньої краси? Для відповіді на ці запитання звернемося до андрогін-аналізу як новітнього напрямку психоаналізу, одним із основних завдань якого є усвідомлення продуктивності жіночої краси або її непродуктивності.

2. МЕТААНТРОПОЛОГІЯ Й АНДРОГІН-АНАЛІЗ ЯК МЕТОДОЛОГІЇ УСВІДОМЛЕННЯ ПРОДУКТИВНИХ ПРОЯВІВ ГЕНДЕРНИХ ВИМІРІВ КРАСИ В ЖИТТЄВОМУ ТА ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

2.1. Проблема цілісності чоловічого та жіночого в зовнішніх та екзистенціальних вимірах: андрогінізм

У контексті дослідження гендерних вимірів краси та їхнього впливу на освітній процес виникає необхідність розділити зовнішню та внутрішню жіночість і чоловічість. Для цього можна ввести в структуру роботи концепти «чоловічість» та «чоловічність»,

які взаємодіють із поняттями «жіночість» і «жіночність» – для означення *зовнішніх* та *внутрішніх* вимірів статі.

Чоловічість та жіночість – це *зовнішні* виміри статі, які проявляються передусім у фізично-тілесних характеристиках та в поведінці. Чоловічність та жіночність виражають *внутрішні* виміри чоловічого та жіночого начал – *екзистенціальні*. Вищим проявом чоловічності є мужність, яка у свою чергу може підніматися до рівня *духовності*. І мужність, і духовність характеризують як буття чоловіка, так і жінки, піднімаючись над статтю. Так само над статтю піднімається вищий прояв жіночності – *душевність*, яка є характеристикою і чоловічого, і жіночого начал. Зрозуміло, що внутрішня краса людини виявляється на рівні духовності та душевності, більше того, у їх поєднанні.

З позицій ідеалістичного світогляду внутрішні вияви статі впливають на зовнішні; з позиції ж матеріалістичного світогляду, навпаки, зовнішні вияви статі зумовлюють внутрішні. З позицій же персоналістичного світорозуміння, на основі якого автором будується підхід метаантропології, можна говорити про взаємообумовленість внутрішніх проявів статі та гендеру. Якщо розмірковувати про зовнішні виміри статі, можна застосовувати поняття маскулінності та фемінності, що корелюють із поняттями «чоловічість» та «жіночість». Отже, варто говорити про красу зовнішньої статі, використовуючи поняття маскулінності-чоловічості та фемінності-жіночості в їх глибинній андрогінній цілісності, у стані *андрогінізму*.

Усвідомлюючи плідність аналізу цілісної краси жінки за допомогою концепту «андрогінізм», прояснимо його еволюцію та сучасне значення.

Андрогінізм (від гр. andros – чоловік, gēn – жінка) можна означити як концепт, який відображає глибинну екзистенціальну та комунікативну гармонію чоловічого та жіночого начал [13, с. 13–14]. Саме це поняття дозволяє коректно виразити любов-цілісність у стосунках чоловіка та жінки.

Як було показано вище, поняття «андрогінізм» у контекст європейської філософії та культури було введено Платоном,

який вкладає в уста Аристофана міф про андрогінів – істот, що, поєднуючи чоловічі та жіночі риси, загрожували владі олімпійських богів. Для Платона андрогініям – це стан цілісності, який дає людині богоподібні можливості; втрата андрогінізму є втратою глибинної цілісності, яка робила людину рівною олімпійським богам. Отже, за Платоном, справжня любов між статями – це спроба повернути надлюдську єдність. Якщо одна половина знаходить свою втрачену протилежність, людина і пізнає любов – стан, коли «обох охоплює таке дивовижне почуття прихильності, близькості, коли вони дійсно не хочуть розлучатися навіть на короткий час» [11, с. 100–101]. Саме тому для Платона любов'ю є «жага цілісності та прагнення до неї» [11, с. 391].

Таке розуміння андрогінізму стає архетиповим для європейської культури. Його можна зустріти в містико-філософських поглядах гностиків. Так, Я. Беме пише: «Ти юнак або діва, а Адам був і тим, і іншим в одній особі» [3, с. 63]. За думкою мислителя, між внутрішнім юнаком та внутрішньою дівою Адама існувала любов, яка може бути визначена любов'ю до себе. Гріхопадіння призводить до того, що Адам втратив діву й набув жінку. Діва була Софією першо-Адама, вона загинула в гріхопадінні, а замість неї була створена Єва для земного життя.

Поняття андрогінізму широко використовується в російській персоналістичній філософії. В. Соловйов виходить на проблему андрогінізму, розглядаючи ідею «вічної жіночності». М. Бердяєв визначає андрогінізм як духовно-творче єднання чоловічого та жіночого. Він пропонує ідею творчого андрогінізму, що долає розірваність статей через дух та в душі. Філософ пише: «Любов – акт творчий, що породжує інше життя, що долає рід та природну необхідність» [3, с. 25].

У XX ст. поняття «андрогінізм» входить у царину як філософії, так і психології. Американська дослідниця С. Бем вводить поняття «андрогінія», яке описує буття людей, що успішно поєднують традиційно чоловічі й жіночі способи ставлення до світу.

В андрогін-аналізі, сучасному напрямі екзистенціального психоаналізу, розробле-

ному авторами цієї статті, андрогінізм – це стратегія поєднання духовного та душевного начал особистості – екзистенціальної чоловічості та жіночості, яка приводить до їхнього взаємного зростання та гармонізації. Для того, щоб з'ясувати, як андрогін-аналіз може допомогти усвідомити плідність або неплідність краси в життєвому світі жінки, більш конкретно осягнемо його філософські основи.

2.2. Андрогін-аналіз метаантропологія: екзистенціально-психоаналітичні, онтологічні й освітні виміри

Андрогін-аналіз є теорією й практикою дослідження й глибинної корекції буття особистості та відносин між особистостями через осягнення стратегій взаємодії екзистенціальної чоловічості як духовності й екзистенціальної жіночості як *душевності*. Андрогін-аналіз виник на початку ХХІ ст. на основі актуалізуючого психоаналізу. Духовність у ньому трактується як здатність до творчості, виходу за свої межі, самотрансцендування, а душевність – як здатність до любові та співчуття, на відміну від О. Вейнінгера, який ототожнює жіноче начало з матеріальним та буденним.

Андрогін-аналіз можна усвідомити як метод дослідження й глибинної корекції відносин чоловіка та жінки [6, с. 11–12]. На відміну від більшості напрямів психоаналізу, що ґрунтуються на метапсихології З. Фрейда – вченні про свідомість і позасвідоме, андрогін-аналіз, як і актуалізуючий психоаналіз, ґрунтується на метаантропології як вченні про буденне, граничне й метаграничне буття людини.

Буденне буття людини – важливе поняття метаантропології, що «окреслює вимір людського буття, у межах якого «відтворюється родове та цивілізаційне буття людини» [18, с. 27]. Буденне буття людини є результатом дії волі до самозбереження й волі до продовження роду, тому в його просторі відбувається актуалізація душевного, а не духовного вимірів людського буття.

На відміну від буденного, граничне буття людини окреслює вимір людського буття, «де людина актуалізує особистісні ознаки, стаючи одночасно відкритою світові та самотньою у відношенні до нього»

[18, с. 29]. Цезумовлюється тим, що в граничне буття людина виходить завдяки реалізації волі до влади й волі до пізнання та творчості [18, с. 29]; це закладає екзистенціальну основу суперечливості граничного буття. Тому «граничне буття є тим виміром людського буття, у якому відбувається не тільки посилення самотності, а й з'являється можливість дійсного виходу за її межі» [18, с. 29], що означає включення в процеси творення та сприйняття культури.

Метаграничне буття є концептом метаантропології, що описує вимір людського буття, де відбувається «вихід за межі буденного буття з його безособовою завершеністю й граничного буття з його незавершеністю та усвідомленою екзистенціальною відокремленістю» [18, с. 67]. Метаграничне буття є подолання замкненого характеру людського буття, який виражається в самодостатності владно-вольових актів та об'єктивації як творення продуктів культури: «У результаті в метаграничному бутті людини відбувається метаморфоза волі до натхнення, а творчість виходить за межі об'єктивації, і стає актуалізацією – творенням себе й простору продуктивної комунікації» [18, с. 67].

У контексті цього дослідження метаантропологія може бути означена як методологічна стратегія осягнення людського буття, у якій чоловічість та жіночість розглядаються в різних буттєвих вимірах як системопороджуючі екзистенціали. Метаантропологія є однією з тенденцій розвитку сучасної філософської антропології, передусім екзистенційної антропології Київської світоглядно-антропологічної школи. Метаантропологію можна визначити ще як екзистенційну антропологію, смисловим центром якої стає проблема особистісного виявлення та комунікації в людському бутті [13, с. 88–96].

Метаантропологія є філософською антропологією часу фундаментальної антропологічної кризи патріархального суспільства, починаючи від екологічних аспектів цієї кризи й закінчуючи аспектами ментально-політичними та екзистенційними. У такому ракурсі метаантропологія є антропологією порозуміння, антропологією толерантності – сукупністю уявлень, у межах якої відбувається усвідомлення неможли-

вості досягти подолання антропологічної кризи сьогодення через монологічні й самодостатні метанаративи. Метаантропологічна методологія постулює вихід за межі замкнених метанаративних структур патріархальної філософської антропології, що відповідає реаліям сучасної ситуації в культурі та в освіті як у її важливому складовому елементі.

Стаючи метаантропологією, сучасна філософія виходить за межі маскуліноцентризму з його владними метанаративами й породжує філософію статі та гендеру. Проте можна стверджувати й зворотнє: саме маніфестація філософії статі та гендеру в окрему філософську дисципліну спричиняє трансформацію філософії як метафізики в метаантропологію. Конкретизація філософії статі та гендеру до андрогін-аналізу означає поглиблення процесів, які спричиняють трансформацію філософії-як-метафізики у філософію-як-метаантропологію. Це означає появу нових парадигмальних рішень не лише у філософії статі, гендерних дослідженнях тощо, а й у царині філософії освіти – зокрема, означає висунення нових критеріїв щодо норми, патології, цінностей та ідеалів освітнього процесу.

У цьому плані доречно пригадати слова В. Андрущенка, який підкреслює необхідність нової методології синтезування у філософії освіти, яка «...виключає конфронтацію, забезпечує конструктивізм і неможливість тим самим домінування в житті без/поза моралі» [1, с. 16], спонукаючи «до морального вдосконалення та самовиявлення» [1, с. 16].

Теоретичні основи метаантропології та андрогін-аналізу були викладені в книгах авторів цього дослідження «Самотність жіноча та чоловіча» [15], «Філософія та психологія статі» [19], «Філософія: Буття. Людина. Світ» [18], «Психологія красивої жінки» [8], «Сексуальність красивої жінки» [17].

2.3. Андрогін-аналіз як сучасна методологія філософії статі та гендеру

Досліджуючи екзистенцію жінки в контексті переживання краси як соціальної цінності та способу актуалізації освітнього процесу, автори прагнули піднятися над власною статтю й вийти на мета-пози-

цію – розглядати красу в життєвому світі жінки із жіночої та із чоловічої точок зору. Але справа не просто в підсумовуванні цих точок зору. Мова йде про спільне співтворче проникнення в глибину проблеми на рівні поєднання чоловічого та жіночого способів розуміння, що духовно й душевно актуалізують одне одного. Мова йде про андрогін-аналіз як *евристичну стратегію* філософії статі та гендеру.

Отже, андрогін-аналіз є не лише методом дослідження й глибинної корекції відносин чоловіка й жінки, а також стилем і методом *творення тексту*, що долає «монологізм» та «логоцентризм» класичної філософії. Андрогін-аналіз є принципово діалогічним. У цьому його відмінність від практики творення класичного філософського тексту, де відбувається безкінечний монолог або обмін монологами.

Ця особливість андрогін-аналізу зберігається в ньому в практиці усвідомлення та актуалізації особистості на екзистенціальному й світоглядному рівні. Тут маємо принципову відмінність практики андрогін-аналізу й практики ортодоксального психоаналізу, у якому монолог-сповідь нескінченно чергується з монологом-інтерпретацією; можливе полегшення на цьому шляху межує із самотністю. Владна монологічність – вираження чоловічого типу свідомості й буття – замінюється толерантністю й діалогом; замість взаємних монологічних імпульсів андрогін-аналіз пропонує співтворчість.

Як ми побачили вище, це можливо лише тому, що маскулінності класичної філософії та ортодоксального психоаналізу протиставляється андрогінність – єдність чоловічого й жіночого не просто на тілесному, а й на екзистенціальному та суспільно-комунікативному рівнях. Досвід роботи над цією темою показав, що тільки така єдність стає ключем, що відчиняє досі замкнені двері осягнення краси в контексті статі та гендеру. Андрогін-аналіз дозволяє нам зовсім по-новому прочитати слова Ф. Достоевського: «Краса врятує світ» – краса врятує світ лише тоді, коли веде до любові, а не до самотності.

Смисловим ядром андрогін-аналізу є ідея про те, що екзистенціальна чоловічість та жіночість можуть взаємодіяти як кон-

структивно, так і деструктивно. У теорії андрогін-аналізу виділяються три фундаментальні стратегії взаємодії екзистенціальної чоловічості та жіночості у внутрішньому світі особистості й у відносинах між особистостями, які певною мірою корелюють із запропонованими в метаантропології поняттями буденного, граничного та метаграничного буття людини [13].

Перша стратегія визначається в андрогін-аналізі як стратегія екзистенціального сексизму (стратегія домінанти). Це стратегія домінуючої статі. Її природа полягає в розвитку чоловічості або жіночості в особистості чи парі за рахунок придушення своєї протилежності. У межах особистості стратегія домінанти можлива як за відповідності екзистенціальної та біологічної статі (пряма домінанта), так і за їхньої суперечності (зворотна домінанта). У випадку прямої домінанти маємо маскулінного чоловіка та фемінну жінку. Об'єднані в сім'ю такі чоловік і жінка рано чи пізно особистісно відчужуються, замикаючись у своєму шляху буття, а тому примітивізують його. Поняття зворотної домінанти окреслює буття фемінного чоловіка та маскулісної жінки. В обох випадках відбувається диспропорція особистісного зростання, яка призводить до зростання внутрішньої самотності. Для подолання цієї самотності потрібна глибинна корекція як темпів актуалізації чоловічості або жіночості, так і самої стратегії такого зростання.

Друга стратегія в андрогін-аналізі означається як екзистенціальний гермафродитизм. Це стратегія середньої статі. Розвиваючись у руслі такої стратегії, людина або сім'я приходять до вирівнювання чоловічості та жіночості завдяки гальмуванню їх зростання. Особистість із такою стратегією жертвує особистісною динамікою заради завершеності та безпеки. Свобода та любов як цінності в її бутті витісняються цінностями справедливості. Соціально-структурні відносини стають більш значимими, ніж духовно-особистісні. У певних умовах екзистенціальний гермафродит може бути й харизматичним лідером. У такому випадку відбувається перехід від пасивного до агресивного буття екзистенціального гермафродиту. У межах патріархального суспільства

екзистенціальний гермафродитизм дає людині можливість досягти успіху за допомогою сублімації афективних виявів чоловічості та жіночості. Проте рано чи пізно цей успіх гальмується. Відбувається деградація особистості, духовність та душевність, згортаючись, втрачають свій потенціал, і людину поглинає гранична самотність, що в разі граничної ситуації може призвести до психотичних зрушень.

Третя стратегія взаємодії чоловічого та жіночого в андрогін-аналізі визначається як андрогінізм (екзистенціальний андрогінізм). Це стратегія актуалізованої статі. Тут маємо найбільш конструктивне розв'язання суперечності екзистенціальної чоловічості та жіночості в межах особистості та сім'ї. Андрогінізм є ознакою динамічної цілісності людської особистості та відносин між особистостями завдяки гармонійному зростанню як духовно-чоловічого, так і душевно-жіночого начал людського буття.

Отже, така стратегія актуалізованої статі, як андрогінізм, передбачає два його виміри: *особистісний андрогінізм* – внутрішню цілісність; *комунікативний андрогінізм* – цілісність взаємодії, відносин.

З позицій андрогін-аналізу доречно проаналізувати ідеї авторів, які не розрізняють образи гермафродита та андрогіна, а відповідно, і стратегії гермафродитизму й андрогінізму. Наприклад, сучасний дослідник Д. Петрос у роботі «Гермафродит» пише: «Ідеальною людиною майбутнього стане гермафродит – міжстатевий гендерний суміш, у якій об'єднуються статеві органи та гормони чоловіка та жінки – Гермес і Афродита, бог і богиня, диявол та дияволиця» [10, с. 72]. Проте образи гермафродитної та андрогінної особистостей є протилежними. Гермафродит об'єднує в собі чоловічі та жіночі риси, які не підсилюють одна одну, а пригнічують та деактуалізують, а в андрогіна об'єднується чоловіче й жіноче начала, які актуалізують та розвивають один одного.

Екзистенціальний гермафродит замикається на собі, виходячи в простір інфантильної комунікації, андрогін відкритий для конструктивної комунікації з коханою людиною та світом. Отже, людина зі стратегією гермафродитизму має цільність і цілеспрямованість, але не досягає ціліс-

ності. Стратегія андрогінізму спрямовує й особистість, і люблячу пару до цілісності. Тому не можна погодитися з Д. Петросом, що ідеальною людиною майбутнього є гермафродит. Скоріше такою людиною буде андрогін із його цілісністю та відкритістю, який не заперечує стать, а задає їй межі, у яких вона не пригнічує особистість, а навпаки, сприяє її розвитку та актуалізації.

Саме тому в бутті людини з екзистенціальним гермафродитизмом руйнується краса відносин, а в бутті людини з екзистенціальним андрогінізмом краса відносин розвивається та вдосконалюється. Але що зумовлює екзистенціальний гермафродитизм або екзистенціальний андрогінізм як стратегії розвитку особистості й навіть суспільства? Можна припустити, що вони укорінені у двох начебто близьких, але насправді протилежних екзистенціалах – жалості та любові.

2.4. Екзистенціали любові та жалості як критерії продуктивності та непродуктивності краси

Що ж не дає людям можливість знайти співтворчу андрогінну цілісність у любові? А якщо ця співтворчість виникає, чому так часто вона буває лише фрагментарно? Що це: фатальна особливість людської природи чи індивідуальні екзистенціально-психологічні травми та комплекси? Відповідаючи на ці вельми складні запитання, передусім слід зазначити, що з позицій андрогін-аналізу співтворчість у любові є нормою для людської природи, для сутності та існування людини. Отже, мова може йти про екзистенціальні травми й психологічні комплекси людини, що *деформують* людську природу, а отже, і міжособистісні та соціальні відносини людей.

Головним комплексом, що заважає любові як цілісності співтворчості, є *жалість до себе*, більше того, своєрідний «комплекс жалості до себе». Цей комплекс заміняє любов на жалість і у відносинах із близькою людиною, у результаті чого відносини згащують.

Чому ж іноді любов, особливо любов між статями, ототожнюють із жалістю? Можливо в цьому вбачають намагання виразити її відмінність від пристрасті? Ототожнення

любові та жалості видається достатньо органічним, коли зникає пристрасть. Існує навіть таке прислів'я: «Жаліє – значить любить». Однак любов принципово протилежна жалості. І от чому: жалість до себе й до Іншого *придушує в нас здатність до творчого розвитку*. Без творчого розвитку свобода неможлива, а без свободи немає справжньої любові.

Чи означає це, що справжня любов-як-андрогінізм безжалісна? І так, і ні. Справжня любов вільна від тієї жалості, що веде до творчого застою й руйнує спочатку красу відносин, а потім і самі відносини. При цьому в справжній любові є *співчуття*, але не жалість. І все ж із глибин людської присутності у світі знову виникає запитання: коли ми очищуємо любов від жалості, чи не відкриває це дорогу абсолютній жорстокості та бездушності? Напевно, слід відповісти на нього негативно. Насправді жорстокість і безжалісність породжує не любов, *вільна* від жалості, а *сама жалість*, особливо жалість *до себе*: та людина, що жаліє себе, завжди безжалісна до інших.

У глибині душі ми завжди хочемо, щоб нас любили, а не жаліли. Адже жалість завжди принижує; коли нас тільки жаліють, ми відчуваємо приховане роздратування й не-свідомо починаємо шукати людину, з якою нас з'єднало б щось більше, ніж жалість. Це викликає жорстоке й безжалісне ставлення до нас тієї людини, яка нещодавно жаліла. І жалісливе, і безжалісне ставлення до Іншого звужують свідомість і творчі можливості особистості, а отже, витісняють красу й свободу з відносин. Тому закономірним є висновок: якщо в любові люди знаходять свободу й, відповідно, продуктивність краси, то в жалості втрачають її.

2.5. Екзистенціальна еволюція жінки в освітньому процесі: від особистісної краси до краси вчинків та стосунків

Діалогічність андрогін-аналізу відображує конструктивну діалогічність чоловічого й жіночого, яка природно виростає в любов. Вона викликана до життя діалогічним характером людського буття, який є найважливішою передумовою і краси вчинків, і краси стосунків. Діалогічність, на відміну від монологічності, породжує не

владу, а свободу, ту свободу, яка є єдиною з любов'ю. Андрогін-аналіз відображає реально існуючий любовний діалог чоловічості та жіночності у внутрішньому світі кожного, діалог духовності та душевності, що породжує особистість.

Таким чином, важливим методологічним принципом в осягненні краси в життєвому світі жінки стає усвідомлення того, що жіноча краса у своїй глибинній внутрішній основі є гармонією духовного та душевного начал, гармонією, яка з необхідністю відображається на тілесному рівні. Іншими словами, краса жінки – це передусім *особистісна краса*.

Особистісна краса – краса внутрішнього світу, краса мислення, почуттів та світогляду. Вона переростає в красу екзистенціально-комунікативну – *красу вчинків та стосунків*. Особистісний та екзистенціально-комунікативний виміри краси жінки є визначальними стосовно зовнішніх вимірів, створюючи тонус і стиль жінки, що притягує не нескінченну безліч сірих і жадібних чоловіків, а Єдиного Чоловіка. У результаті жінка набуває андрогінізм і в особистісних, і в комунікативних її проявах.

Маємо особистісний андрогінізм, що означає внутрішню цілісність, цілісність духовності та душевності в людині та комунікативний андрогінізм – не лише внутрішню цілісність кожної особистості, а й цілісність краси відносин чоловіка та жінки в люблячій цілісній парі. Концепти «особистісний андрогінізм» та «комунікативний андрогінізм» дозволяють нам усвідомити як внутрішня краса особистості переходить у простір спілкування й дозволяють нам прояснити *процес соціалізації внутрішньої краси*, осягнути те, що краса особистості, що наповнена свободою та любов'ю, найбільш органічно входить у суспільний простір через єдність з Іншим і красу відносин із ним.

Немає сумніву, що жінка-педагог, яка актуалізувала свою особистість до рівня краси почуттів та світогляду, а власну сім'ю – до краси вчинків і відносин, здатна створювати й красу в освітньому процесі.

Отже, у контексті дослідження внутрішніх вимірів жіночої краси як феномену, що здатний актуалізувати освітній процес, варто говорити про зовнішню й внутрішню кра-

су, красу вчинків та стосунків – про красу, що може призвести до самотності, і красу, що може подарувати любов.

Саме цьому вчить людину справжній Учитель із великої літери, який вивів свою особистість за межі буденного в простір моральної краси позамежного буття, яка є *дійсно доступною трансценденцією* в бутті людини.

І якщо таким Учителем є жінка, її *буттєва* внутрішня краса діє ще сильніше. Ця краса є не лише екзистенціальним катализатором творчого засвоєння теоретичних знань, а й набуттям здатності бути собою, не порушуючи етичних законів та моральних норм. І це не дивно, оскільки в освітньому процесі хлопець або дівчинка, юнак чи дівчина часто ідентифікують себе з морально красивою вчителькою чи вчителем.

Красиві чи потворні вчинки педагога вкарбовуються в свідоме та підсвідоме учня або студента й живуть там довгі роки, інколи до кінця життя. Зразки поведінки вчителя та відносин із ним, які людина прийняла в глибину свого Я в дитячі, підліткові та юнацькі роки, стають глибинними рушійними силами душі.

Тому таким важливим є кожний вчинок педагога, адже його брехливість, нещирість, цинізм, заздрість породжують розчарування в людях і провокують подібні прояви. І навпаки, сміливість, мужність бути собою, поєднана з толерантністю, постійний професійний саморозвиток, що долає самовпевненість, душевність і духовність знаходять продовження в учнях, складаючи цілісну Красу в найвищому розумінні слова.

Література

1. Андрущенко В. Філософія освіти ХХІ століття: пошук пріоритетів / В. Андрущенко // Філософія освіти. – 2005. – № 1. – С. 5–17.
2. Андрущенко В. Майбутнє університетів у контексті протиріч ХХІ століття: академічний прогноз / В. Андрущенко // Філософія освіти. – 2009. – № 1–2. – С. 7–12.
3. Бердяев Н. Эрос и личность. Философия пола и любви / Н. Бердяев. – М. : Прометей, 1989. – 159 с.
4. Бунин И. Легкое дыхание / И. Бунин. – М. : Вагриус, 2002. – 207 с.
5. Ефремов И. Лезвие бритвы / И. Ефремов. – Нижний Новгород : ГИПП «Нижеполиграф», 1998. – 608 с.
6. Крылова С. Андрогин-анализ / С. Крылова // Философский словарь: человек и мир. – К. : КНТ, Центр учебной литературы, 2006. – С. 11–12.
7. Крилова С. Краса людини: особистість, сім'я, суспільство (соціально-філософський аналіз) : [монографія] / С. Крилова. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2011. – 344 с.

8. Крылова С. Психология красивой женщины / С. Крылова, Н. Хамитов. – М. : АСТ ; Х. : Торсинг, 2004. – 253 с.
9. Мильнер-Иринин Я. Женственность / Я. Мильнер-Иринин. – СПб. : Алетейя, 2010. – 320 с.
10. Петрос Дж. Гермафродит / Дж. Петрос // Культура времни апокалипсиса. – М. : Контркультура, 2005. – 72 с.
11. Платон. Пир / Платон // Собрание сочинений : в 4 т. – М. : Мысль, 1993–. – Т. 2. – 1993. – С. 81–134.
12. Рони-старший Ж.-А. Борьба за огонь. Пещерный лев. Вамирех / Ж.-А. Рони-старший. – Кемерово : Кемеровское книжное издательство, 1980. – 368 с.
13. Философская антропология : [словарь] / под ред. Н. Хамитова. – К. : КНТ, 2011. – 472 с.
14. Фромм Э. Человек для себя / Э. Фромм. – Минск : Коллегиум, 1992. – 253 с.
15. Хамитов Н. Одиночество женское и мужское. Опытживания в проблему / Н. Хамитов. – К. : Атика, 2010. – 224 с.
16. Хамітов Н. Проблема екзистенційної антропології / Н. Хамітов // Філософсько-антропологічні читання'98. – К. : Стило, 1999. – С. 88–96.
17. Хамитов Н. Сексуальность красивой женщины / Н. Хамитов, С. Крылова. – М. : АСТ, Х. : Торсинг, 2005. – 283 с.
18. Хамитов Н. Философия: бытие, человек, мир / Н. Хамитов. – К. : КНТ ; Центр учебной литературы, 2006. – 456 с.
19. Хамитов Н. Философия и психология пола / Н. Хамитов. – К. : Ника-центр ; М. : Институт общегуманитарных исследований, 2001. – 224 с.
20. Хамитов Н. Философский словарь: человек и мир / Н. Хамитов, С. Крылова. – К. : КНТ, 2006. – 308 с.
21. Чернышевский М. Эстетические отношения искусства к действительности / М. Чернышевского. – М. : Госполитиздат, 1948. – 178 с.
22. Khamitov N. Metaanthropology as a Philosophy of Moral Education in Condition of Multicultural world / N. Khamitov // Moral Education in Condition of Multicultural world. – Jinju-si : Gyeongsang National University, 2011. – P. 30–31.

Анотація

Хамітов Н. В., Крылова С. А. Гендерні виміри краси в життєвому та освітньому просторі: підходи метаантропології й андрогін-аналізу. – Стаття.

На основі сучасного напряму філософії статі та гендеру – андрогін-аналізу – методу дослідження й глибинної корекції особистості та відносин чоловіка й жінки – вивчаються гендерні виміри краси та їхній вплив на освітній процес. Робиться акцент на красі як фундаментальній цінності життєвого світу жінки. Андрогін-аналіз досліджує і зовнішню, і внутрішню красу жінки – красу світогляду, вчинків та відносин. В андрогін-аналізі, який світоглядно укорінений у метаантропології як теорії буденного, граничного та метаграничного буття людини, виділяються три основні стратегії взаємодії екзистенційної чоловічості та жіночості у внутрішньому світі особистості й у відносинах між особистостями: «екзистенційний сексизм», «екзистенційний гермафродитизм» та «екзистенційний андрогінізм». Ці стратегії корелюють із запропонованими в метаантропології трьома фундаментальними вимірами людського буття. Андрогінізм осмислюється як гармонія духовності та душевності у внутрішньому світі особистості та у взаємодії з іншими особистостями й визначається як найбільш виразний корелят внутрішньої краси в її гендерних виявах, а тому і як фактор актуалізації освітнього процесу.

Ключові слова: краса, освіта, стать, гендер, андрогінізм, андрогін-аналіз, метаантропологія, філософія статі, монологічність, діалогічність.

Аннотация

Хамитов Н. В., Крылова С. А. Гендерные измерения красоты в жизненном и образовательном пространстве: подходы метаантропологии и андрогин-анализа. – Статья.

На основе современного направления философии пола и гендера – андрогин-анализа – метода исследования и глубинной коррекции личности и отношений мужчины и женщины – изучаются гендерные измерения красоты и их влияние на образовательный процесс. Делается акцент на красоте как фундаментальной ценности жизненного мира женщины. Андрогин-анализ исследует и внешнюю, и внутреннюю красоту женщины – красоту мировоззрения, поступков и отношений. В андрогин-анализе, мировоззренчески укорененном в метаантропологии как теории обыденного, предельного и запредельного бытия человека, выделяются три основные стратегии взаимодействия экзистенциальной мужественности и женственности во внутреннем мире личности и в отношениях между личностями: «экзистенциальный сексизм», «экзистенциальный гермафродитизм» и «экзистенциальный андрогинизм». Эти стратегии коррелируют с предложенными в метаантропологии тремя фундаментальными измерениями человеческого бытия. Андрогинизм осмысливается как гармония духовности и душевности во внутреннем мире личности и во взаимодействии с другими личностями и определяется как наиболее выразительный коррелят внутренней красоты в ее гендерных проявлениях, а потому и как фактор актуализации образовательного процесса.

Ключевые слова: красота, образование, пол, гендер, андрогинизм, андрогин-анализ, метаантропология, философия пола, монологичность, диалогичность.

Summary

Khamitov N. V., Krylova S. A. Gender measures of beauty in life and education space: methods of meta-anthropology and androgyny-analysis. – Article.

Based on the direction of modern philosophy considering sex and gender – androgyny analysis – method of investigation and in-deep correction of personality and relationships between men and women – gender evaluations of beauty and their impact on the educational process are studied. Beauty as a fundamental value of life-world of women is emphasized. Androgyny-analysis examines both external and internal beauty of a woman – beauty of outlook, behavior and relationships. In androgyny-analysis, which is ideologically rooted in a theory of meta-anthropology as everyday, boundary and meta-boundary human existence, there are three basic strategies of interaction of existential masculinity and femininity in the inner world of the individual and in interaction with other individuals: “existential sexism”, “existential hermaphroditism” and “existential androgynism”. These strategies correlate with the proposed in meta-anthropology three basic evaluations of human existence. Androgynism is interpreted as harmony of spirituality and cordiality in the inner world of the individual and in interaction with other individuals and is defined as the most expressive correlate of inner beauty in its gender manifestations, and, therefore, as the factor of actualization of the educational process.

Key words: beauty, education, sex, gender, androgynism, androgyny analysis, meta-anthropology, philosophy of sex, monologic, dialogic.